

ANOTACE

HRBEK, Antonín: *Podkarpatská Rus. Stoleté výročí vzniku*. Olomouc: Poznání, 2018, 259 s.

V roce 2018 jsme si připomněli sté výročí vzniku samostatného československého státu. Jeho východní část tvořilo území Podkarpatské Rusi, které je dnes jako Zakarpatská Ukrajina součástí Ukrajiny. K výročí sta let od připojení tohoto území k československému státu a na památku těch, kteří se o rozvoj tohoto území během existence naší první republiky zasloužili, vydal Antonín Hrbek knihu nazvanou *Podkarpatská Rus. Stoleté výročí vzniku*. V publikaci zachytil dvacet let existence tohoto území jakožto součásti našeho státu. Díky svému původu, kdy jeho otec byl vrchním radou ředitelství Státních lesů v Užhorodu, vládním komisařem a místostarostou Užhorodu, vycházel z netypického fondu pramenů, zejména ze vzpomínek rodičů a rodinných přátel (včetně např. armádního generála Karla Klapálka) a z jejich pozůstalostí.

Publikace je rozdělena do pěti hlavních kapitol, členěných na další podkapitoly. Čtenář je seznámen s vývojem tohoto území, a to jak prostřednictvím chronologicky seřazených dat a k nim připojených událostí, tak zejména pomocí popisu dějin. Zvláštní pozornost věnuje autor situaci na sledovaném území během 1. světové války a zvláště na jejím konci, sporům o sledované území (např. vytvoření Maďarské republiky rad) a jeho obsazení čs. armádou a připojení k Československé republice. Popsán je stav území v tomto období, stanovování hranic, vyhlášení vojenské diktatury, přebírání správy a její podoba či stálé odkládání zavedení autonomie pro Podkarpatskou Rus. Nastíněna je francouzská myšlenka koncipování území Podkarpatské Rusi jako součásti „sanitárního kordonu“, který měl chránit střední a západní Evropu před vpádem bolševiků, zdůrazněn je vojenský význam území. Přiblížena je špatná hospodářská situace Podkarpatské Rusi a pokrok, kterého bylo na tomto území během období první republiky za cenu vysokých státních výdajů dosaženo. Zvláštní zájem věnuje autor popisu rozvoje Užhorodu (např. budování moderní čtvrti Malé Galago). Pozornost je věnována zdejší surovinové základně, pracovní síle, pozemkové reformě, podobě zemědělství, lesnictví, průmyslu a dopravě nebo sociálnímu rozvoji oblasti (podoba školství, zdravotní péče, působení Československého červeného kříže, péči o sirotky, činnosti Sokola na Podkarpatské Rusi a rozvoji turistiky v této oblasti). Opomenut není popis dopadů hospodářské krize. Autor se zaměřil také na přiblížení umění spojeného se sledovaným územím (např. činnost sochařky Jeleny Mandičové, podkarpatské malířství v čele s Mihályem Munkácsym, církevní umění – zejména zdejší kostely a ikony). Přiblížena a vyzdvihnuta je činnost viceguvernéra a později zemského prezidenta Podkarpatské Rusi Antonína Rozsypala. Zvláštní pozornost pak autor věnuje kritické situaci (nejen) v této oblasti na podzim 1938 (ztráta části území po Vídeňské arbitráži ve prospěch Maďarů, autonomie Podkarpatské Rusi) a v březnu 1939 (vyhlášení Karpatské Ukrajiny a její obsazení Maďary). Přiblížena je také situace na území Podkarpatské Rusi během 2. světové války, osvobození území (včetně podílů čs. zahraničních jednotek, např. boj na Dukle) a vývoj situace vedoucí k připojení Podkarpatské Rusi a části východní partie Slovenska k Sovětskému svazu jakožto Zakarpatské Ukrajiny. Autor také popisuje činnost významných osobností spojených s těmito událostmi a jejich působení na území Podkarpatské Rusi – např. generálů Lva Prchalý, Karla Klapálka a Ludvíka Svobody. V závěrečné kapitole nazvané „Bolavá rána“ pak konstatuje, že Podkarpatská Rus byla periferií Československa, rekapituluje problémy, které se zde objevovaly. Připomíná také osud zdejší židovské komunity.

Nejedná se o typickou historickou práci, publikace má spíše popularizační charakter, není vybavena odkazy a poznámkovým aparátem. Práce je doplněna řadou fotografií a map. Je třeba ocenit, že se autor snaží o realistický pohled, píše své názory na rovinu, přičemž se nebojí být kritický také ke krokům československé správy na a vůči Podkarpatské Rusi. Shrnuje tak, na co

možou být Češi v souvislosti s Podkarpatskou Rusí hrdí, rekapituluje ale také to, čeho se Čechům na Podkarpatské Rusi dosáhnout nepodařilo. Patrné je, že autor chová k této části světa sympatie. Textu se ale také nevyhnuly některé překlepy (např. s. 75 – Lev Prchala z Podkarpatska neodešel jistě až 14. září 1939 ale již 14. března téhož roku; s. 85 – bitva u Zborova se odehrála v roce 1917, nikoli 1916). Celkově se však jedná a velmi zajímavý a ucelený pohled na dějiny tohoto krásného kusu země, který byl po dvacet let součástí našeho státu.

Miroslav Jireček

KREISINGER, Pavel: *Češi a Slováci v Austrálii v 1. polovině 20. století a jejich účast ve světových válkách*. Praha: Academia, 2018. 400 s.

Autor (1987) je absolventem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, doktorát z českých dějin získal na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Anotovanou monografii věnoval Čechům a Slovákům žijícím v Austrálii, se zvláštním zaměřením na jejich účast v obou světových válkách. Vedle starousedlíků z doby před 1. světovou válkou a po ní sleduje osudy převážně židovských emigrantů z doby po Mnichově a 15. březnu 1939. Třetí skupinou československých uprchlíků byli političtí emigranti po únoru 1948.

Jeho zájem o krajanů v Austrálii vzbudili olomoučtí historici řešící grantový projekt GAČR Český exil v Austrálii a jeho kultura 1948–1989, jehož řešiteli byli Jana Burešová, Jaroslav Miller a Miloš Trapl (vyšla 2016, naše anotace ve Sborníku 1/2018). Autor zasadil problematiku krajanů v Austrálii do širších souvislostí československo-australských vztahů ve 20. století. Heuristickou základnu mu představovaly především archivní materiály uložené v centrálním Národním australském archivu v hlavním městě Canberra a jeho pobočkách v jednotlivých státech Australské unie v Adelaide, Brisbane, Melbourne, Perthu a Sydney. K nim přistoupily české a slovenské archivy v Praze, Olomouci, Přerově, Bratislavě a Trnavě. Nezapomněl využít ani Archiv Čechů a Slováků v zahraničí při knihovně univerzity v Chicagu v USA, soukromé sbírky, publikované prameny (paměti, dobový tisk, dobové časopisy, dobová literatura) a rukopisy. Prostudoval rovněž značný objem monografické literatury, časopiseckých studií, kvalifikačních prací i elektronických zdrojů.

Hlavním cílem práce bylo analyzovat aktivity českých a slovenských krajanů v Austrálii a jejich účast ve světových válkách v co nejširším kontextu. Pozornost věnuje také činnosti československých diplomatů v Austrálii, československým spolkům, hospodářským a obchodním vztahům mezi ČSR a Austrálií, náboru dobrovolníků z Austrálie do československé zahraniční armády na Středním východě a honorárním konzulátům v jednotlivých státech Australského svazu, Čechoslovákům v australské armádě, mobilizaci Čechoslováků do pracovních rot australské armády, československým ženám v ženských pomocných praporech australské armády a československým Němcům a Židům v australských internačních táborech. Čtenáře zaujme také biografie Čechoslováků, kteří vstoupili do australské armády za první i druhé světové války, stejně jako některých diplomatických zástupců ČSR v Austrálii.

Na základě analýzy domácích a zahraničních pramenů autor monografie konstatuje, že Češi a Slováci v Austrálii podporovali jak první, tak i druhý zahraniční odboj. Zatímco v letech 1914–1918 se jednalo o jednotlivce, v letech 1939–1945 můžeme hovořit o více než 140 osobách, včetně několika žen v ženských pomocných oddílech, které vstoupily do australské armády. Nábor do československé zahraniční armády, který v Austrálii probíhal v letech 1940–1941, považuje za spíše neúspěšný.

Jaroslav Vaculík

DVOŘÁK, Jan – FORMÁNEK, Jaroslav – HRADÍLEK, Adam: *Čechoslováci v Gulagu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů. 2017. 221 s.*

Ke 100. výročí bolševické revoluce v Rusku v roce 1917 připravila Česká televize ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) třídílný dokumentární cyklus Čechoslováci v GULAGU. Jeho úkolem bylo přiblížit životní osudy krajanů postižených politickými represemi v SSSR. Psaný text ovšem umožňuje nastínit jejich příběhy podrobněji a ve větší šíři.

Kniha je rozdělena do tří kapitol, které odpovídají periodizaci represí vůči krajanům. V první části jsou představeny příběhy, které reprezentují bolševické represe v meziválečném období. Dotkly se především krajanů, kteří imigrovali do carského Ruska v posledních desetiletích 19. století, především volyňských Čechů. Postihly ale i české učitele, kteří odešli do SSSR z ČSR ve 20. letech 20. století, aby pomohli tamním Čechům udržet rodný jazyk, jako byli Antonín Vodseďálek a Jiří Bezděk.

Druhá kapitola se věnuje represím proti uprchlíkům z okupované ČSR po roce 1939, kteří se ocitli na území SSSR. Šlo převážně o běžence z území Podkarpatské Rusi obsazené v roce 1939 horthyovským Maďarskem. Jedním z nich byl i komunistický právník Karel Vaš, po válce známý z procesu gen. Heliodora Píky.

Třetí kapitola demonstruje na několika vybraných osudech případy perzekuce československých občanů, kteří byli po roce 1945 násilně odvezeni do SSSR, jako byl předválečný zemský vojenský velitel gen. Sergej Vojcechovský. Pozornost je věnována také tzv. ruským optantům, československým občanům ukrajinské národnosti, kteří v rámci výměny obyvatel mezi ČSR a SSSR optovali pro sovětské státní občanství a přestěhovali se v roce 1947 na území bývalé Volyňské gubernie, odkud se do ČSR vraceli volyňští Češi.

Text je doplněn o archivní dokumenty a fotografie, které se podařilo dohledat u rodinných příslušníků a v českých i zahraničních archivech. Obrazovou část tvoří také snímky míst paměti politických represí v SSSR – bývalých věznic a táborů, které se podařilo pořídit během natáčení dokumentárního cyklu. Nechybí ani seznam použité literatury.

Jaroslav Vaculík

ZYCHOWICZ, Piotr: *Wołyń zdradzony czyli jak dowództwo AK porzuciło Polaków na pastwę UPA. Poznań: Rebis, 2019. 456 s.*

Autor knihy se zabývá historickou publicistikou. Absolvoval Historický ústav Varšavské univerzity a v současnosti je vedoucím redaktorem měsíčníku Historia Do Rzeczy. Ve svých knihách navazuje mj. na myšlenky Stanisława Cata-Mackiewicze. Jeho text Pakt Ribbentrop – Beck (Poznań 2012) vyvolal diskuzi, zda v roce 1939 mělo Polsko uzavřít dočasné spojení s III. říší. V knize Oblędzie 44 (Šílenství 44), která vyšla v roce 2013 ve stejném vydavatelství, označil varšavské povstání za hromadnou sebevraždu v zájmu Stalina. V knize Opcja niemiecka (Poznań 2014) ukázal na možné polské Quislingy a v publikaci Pakt Pilsudski-Lenin (Poznań 2015) obvinil elity 2. polské republiky ze záchrany bolševismu v Rusku.

V úvodu knihy se autor zamýšlí nad důvody, které vedly k jejímu sepsání. Hned v první větě cituje hlavní hrdinku filmu Wołyń režiséra Wojciecha Smarzowského, která klade AK otázku: „Co je to za armádu, která chce válčit s Němci a není schopna ochránit ženy a děti před bandami ozbrojenými vidlemi?“ Autor uvádí, že nacionalisté z Ukrajinské povstalecké armády (UPA) na Volyni a ve východní Haliči zabili asi 100 tisíc Poláků. Klade otázku, kde byl v červenci 1943 polský podzemní stát, když na Volyni ukrajinští nacionalisté likvidovali Poláky. Proč Domácí armáda (Armija Krajowa – AK) vedená profesionálními důstojníky,

dotovaná početnými penězi a zbraněmi ze Západu nic závažného nepodnikla na pomoc civilnímu polskému obyvatelstvu.

První část knihy je věnována genezi genocidy Poláků. Polsko-ukrajinský konflikt vznikl hned po skončení 1. světové války. Boje mezi Polskem a Západoukrajinskou lidovou republikou byly vedeny především o hlavní město Haliče Lvov a trvaly od listopadu 1918 do července 1919. Poláci zvítězili teprve po příchodu armády gen. Hallera z Francie. Ukrajinci, kteří tvořili na Volyni 68 % obyvatel, ve Stanislawowském vojvodství (nyní Ivano Frankovsk) 70 %, v Tarnopolském 50 % a ve Lvovském 36 %, představovali ve východním pohraničí Polska 4 miliony obyvatel.

Autor konstatuje, že polonizační politika 2. republiky vedla k nechuti Ukrajinců vůči Polákům a polské vládě, která si svou politikou vytvořila několik milionů vnitřních nepřátel. Ukrajínští nacionalisté začali používat teror – útoky na úředníky a policisty, pošty a úřady, pálení stohů sena, vyhazování mostů a přerušování elektrického vedení.

Po dvouleté sovětské anexi 1939–1941 přišli na Volyň nacisté, kteří zabránili vyhlášení samostatného ukrajinského státu. Volyň začlenili do Říšského komisariátu Ukrajina a východní Halič do Generálního gouvernementu (Všeobecná správa bývalých polských území). Na rozdíl od ukrajinských historiků uvádí autor knihy, že na Volyni nedošlo ke spontánnímu rolnickému vzbouření proti „polským pánům“, ale k plánované extremistické krvavé operaci Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN). Na příkladu holokaustu tvrdili ukrajínští nacionalisté, že je možné úplně zlikvidovat nepřátele. Právě na Volyni byl holokaust z velké míry prováděn nacisty zřízenou ukrajinskou pomocnou policií. V březnu 1943 několik tisíc těchto policistů přešlo do volyňských lesů, aby zahájili „národní povstání“ pod vedením UPA.

Podle autora knihy velká část daní placených obyvatelstvem před válkou šla na výstavbu armády, která měla chránit polské rodiny, domy, vesnice a města. Ale hlavní velitelství podzemní armády neučinilo nic, aby ochránilo své krajany za řekou Bug. Volyňští Poláci zůstali sami, bez pomoci z centrálního Polska. Pro AK bylo v roce 1943 prioritou vyvolání všeobecného povstání proti Němcům, kdy AK na Volyni měla pouze paralyzovat německé vojenské transporty. Struktury AK na Volyni nevznikly proto, aby chránily polské ženy a děti, ale aby bojovaly s ustupujícími Němci a vítaly bolševiky „Spojence našich spojenců“.

Autor knihy uvádí, že zatímco ve Varšavě byli nepřitelem nacisté, na Volyni to byli ukrajínští šovinisté usilující o fyzickou exterminaci Poláků. Systematická likvidace polského obyvatelstva začala v únoru 1943, ale struktury AK čekaly na pokyn k zahájení protiněmeckého povstání. Jak chtělo Polsko vznést územní nároky na Volyň v případě, že by toto vojvodství bylo Poláků zbaveno?

Tzv. volyňská řež kulminovala 11. července 1943 na „krvavou neděli“, kdy v důsledku koordinované akce banderovců bylo zavražděno na 10 tisíc Poláků v západních okresech Volyně. Byl to den banderovského „konečného řešení polské otázky“, jeden z nejhrůznějších v dějinách polského národa. Okres za okresem, obec za obcí, osada za osadou, dům za domem byly metodicky očišťovány od polského obyvatelstva.

Autor uvádí, že není divu, že mnozí Poláci utíkali ze svých domovů, a to do volyňských měst, kde byli pod ochranou tamních německých posádek nebo se dobrovolně hlásili na práce v Německu. Jiní se mohli zachránit přestupem k pravoslaví. Někteří se ale rozhodli bránit. Vytvářeli oddíly sebeobran, kterým ale chyběly zbraně. Nejlépe organizovanou a největší základnou sebeobran byla vesnice Przebraže u Lucku. Základna se stala cílem mnoha útoků UPA, které se ale nepodařilo vesnici dobýt.

Teprve koncem července 1943 vydal velitel volyňského okrsku AK rozkaz vytvořit partyzánské oddíly, pět a půl měsíce po zahájení exterminace volyňských Poláků. Jak uvádí autor, pře-

vážná část volyňských Poláků již nežila. Z 80 tisíc polských partyzánů bylo k obraně civilního obyvatelstva určeno jen tisíc mužů a autor klade otázku: „Co dělal zbytek?“. Čekal na ústup nacistů, které měli napadnout v rámci akce „Bouře“. Místo obrany civilního obyvatelstva se příslušníci AK věnovali sbírání informací o německých transportech směřujících na východní frontu a tisku letáků.

Podle autora jedním z důvodů absence polské reakce na ukrajinskou rebelii byla obava, že polská akce by byla negativně přijata západními Spojenci. Ti by mohli dospět k závěru, že Poláci utlačují Ukrajince a nejsou schopni spravovat národnostně smíšené území. S dvacetiletým zpožděním přišly polské sliby, že Ukrajincům poskytnou autonomii, plnou svobodu a rovnoprávnost s Poláky, včetně vlastní univerzity.

V závěru knihy autor uvádí, že prioritou AK na Volyni byla nesmyslná operace „Bouře“ a nikoliv boj s UPA a pomoc vražděným krajanům. Podle prof. Motyky se Poláci na Volyni dokonce začali modlit o co nejrychlejší příchod bolševiků.

Autor také uvádí důvody, proč „volyňská řež“ upadla po válce v zapomnění. Polské elity ve Varšavě se obávaly, že připomínáním polských obětí na Volyni se budou zlobit „naši partneři“ v Kyjevě. Za druhé byla Volyň považována za odlehlý, civilizačně zaostalý, nikomu nepotřebný kus Polska. Oběťmi banderovců se stali hlavně venkované úplně nepřipravení na katastrofu, která na ně dopadla. Zavraždění Volyňáci v panteonu polské martyrologie zůstali v druhé řadě. Zásahu na připomenutí jejich obětí mají Eva a Władysław Siemaszkovi svým dílem *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945* (díl 1–2, Warszawa 2000) a film Wojciecha Smarzowského *Wolyń*.

Zychowicz připomíná, že za tragédií polských obyvatel Volyně neodpovídají všichni Ukrajinci, celý ukrajinský národ, ale nacionalisté z OUN a UPA. Cituje jednoho z pamětníků: „Nejsou špatné národy, jsou jen špatní lidé a špatné ideologie.“

Jaroslav Vaculík

DYBICZ, Pawel (red.): *Wołyń. Ludobójstwo UPA. Kłamstwa polityków*. Warszawa: Fundacja Oratio Recta, 2018. 318 s.

Ve čtyřech oddílech anotované publikace najdeme celkem 32 statě, které jsou věnovány problematice tzv. Volyňské řeže za druhé světové války a byly již postupně publikovány v *Tygodniku Przegląd*. V prvním oddílu zaujme především rozhovor s přední odbornicí na sledovanou problematiku Ewou Siemaszko, absolventkou Hlavní zemědělské školy ve Varšavě, která se svým otcem Władysławem sestavila fundamentální monografii *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945* (Warszawa 2000). Rozhovor nese název *Řeže metodou depolonizace*. V podtitulku je citován názor autorky, že zločiny ukrajinských nacionalistů ve východním pohraničí předválečného Polska nebyly čistkami, ale genocidou, protože usilovaly o vyvraždění veškerého polského obyvatelstva, a ne jen o jeho vyhnání.

Siemaszko připomíná, že za 2. polské republiky měli Ukrajinci svou reprezentaci v parlamentu, místopředsedou Sejmu byl Ukrajinec, existovala řada ukrajinských organizací kulturních, osvětových, hospodářských a sportovních, měli až 81 časopisů a svá vydavatelství. Podtrhuje, že ne všichni Ukrajinci byli nacionalisty podporujícími zločiny. Likvidaci Židů na Volyni organizovali Němci, ale aktivně se jí účastnili ukrajinští policisté, po půl roce přešli do partyzánských oddílů, které měly likvidovat Poláky, Židy a komunisty, v rámci tzv. národní

revoluce. V roce 1943, kdy začaly volyňské řeže, připadlo na Volyni pět Ukrajinců na jednoho Poláka. Stalinské represe v letech 1939–1941 zbavily Poláky jejich nejaktivnější části.

Z druhého oddílu knihy nazvaného Další svědectví o zločinech vybíráme článek redaktora publikace Pawla Dybicze, který zastává názor, že kdyby volyňské řeže provedli Rusové, v každém městečku by byl pomník připomínající oběti. Uvádí, že banderovci nelikvidovali jen Poláky, ale také příslušníky jiných národností na Volyni – Židy, Rusy, Čechy, Armény a Romy, ale i ty Ukrajince, kteří se k nim nepřidali.

Třetí část knihy má název Historie a politika. Jedním z aspektů sledované problematiky je také přístup církvi k historickým událostem, které se odehrály na Volyni před 75 lety. Těmito otázkami se ve dvou statích zabývá Monika Śladewska. V první z nich se autorka zabývá výměnou listů mezi církevními představiteli Polska, Litvy a Ukrajiny zdůrazňujících vzájemné omluvy. Předseda polského episkopátu připomínal, že mnoho Poláků nechce Ukrajincům zapomenout volyňskou řež z roku 1943, kdy Ukrajinská povstalecká armáda zavraždila desetitisíce Poláků.

Poslední oddíl je věnován filmu polského režiséra Wojciecha Smarzowského, který mohli sledovat i čeští diváci na filmovém festivalu v roce 2017 v Uherském Hradišti, kde se uskutečnila také beseda za účasti režiséra filmu a autora této anotace, který se zabývá historií volyňských Čechů. Během besedy režisér Smarzowski zdůraznil, že film není zaměřen proti Ukrajincům, ale proti krajnímu nacionalismu.

Jaroslav Vaculík

MAJEWSKI, Piotr M.: *Kiedy wybuchnie wojna? 1938. Studium kryzysu.* Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2019. 572 s.

Autor anotované publikace (nar. 1972) je předním polským odborníkem na dějiny první ČSR. Jeho práce o sudetských Němcích a prezidentu Benešovi se vyznačují vzácnou objektivitou, která není typická pro všechny historiky, kteří se zabývají touto problematikou. Již v roce 2001 vydal knihu Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach, v roce 2007 následovala vyčerpávající monografie „Niemcy sudeccy“ 1848–1948: historia pewnego nacjonalizmu a v roce 2016 objevná studie Zmarnowana szansa? Możliwości obrony Czechosłowacji jesienią 1938 roku.

Anotovaná publikace splňuje všechna kritéria vědecké práce, ale používá prezentaci historických událostí od počátku ledna do počátku října 1938, která pro běžného čtenáře je mnohem atraktivnější než suchoporný historický výklad. Její přitažlivost zvyšují i uváděné detaily, které jsou zajímavé nejen pro polského, ale i zahraničního, především českého čtenáře. Proto také oponent Timothy Snyder doporučuje překlad do češtiny, angličtiny a dalších jazyků.

Autor se opírá o podrobné studium archivních pramenů uložených nejen v českých ústředních archivech, ale i v Archiwum Akt Nowych a Bundesarchiv – Militärarchiv, dále o publikované prameny, memoáry, dosavadní odbornou literaturu, dobový tisk a internetové zdroje. Na 550 stranách textu najdeme 570 odkazů na prameny a literaturu. Publikace je vybavena velkým počtem fotografií, jmenným rejstříkem, mapou ČSR v roce 1938 a plánem Prahy téhož roku.

Z drobných připomínek lze upozornit na skutečnost, že Podkarpatská Rus neměla za 1. ČSR název Zakarpatská Rus, neboť při pohledu z Prahy se nenacházela za Karpatami. Pod pojmem Sudety vidí autor pouze pohraničí českých zemí, ačkoliv již na mapách starého Rakouska byly tyto země označeny Sudeten Länder (Böhmen, Mähren, Schlesien). Nepřesné je i označení profese Konrada Henleina, který nebyl učitelem tělocviku, ale úředníkem, jenž byl funkcionářem

Turnverbandu. ČSR nezískala Zaolší nátlakem na Polsko, ale rozhodnutím konference vyslanců Dohody v lázních Spa. Vidnava se nenachází na severní Moravě, ale v českém Slezsku.

Knih P. Majewského je cenným příspěvkem k poznání příběhu události roku 1938 nejen pro polského, ale i českého čtenáře. Její překlad do češtiny je tedy velmi žádoucí.

Jaroslav Vaculík

SKOUPÝ, Jiří: *Zapomenutý brněnský atentát. Z činnosti levicového odboje na Brněnsku v letech 1939–1945.* Praha. Academia, 2019, 224 s.

V roce 2019 vyšla publikace Jiřího Skoupého, badatele na poli moderních dějin věnovaná dlouhodobě opomíjené události – atentátu, který se odehrál na konci období protektorátu Čechy a Morava v centru Brna. Autor již v minulosti vydal knihu věnovanou atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este pod názvem Šofér, který změnil dějiny zaměřenou nejen na provedení atentátu jako takového, ale zejména na osudy arcivévodova českého řidiče Leopolda Lojky a dalších přímých aktérů. I zde autor prokázal erudici a schopnost kriticky vytěžít prameny.

Dne 7. února 1945 na nároží ulic Nerudova a Kounicova jen malý kousek vedle objektu dnešní Univerzity obrany zaznělo několik výstřelů, výsledkem bylo těžké zranění s následkem smrti u SS-Hauptsturmführera Augusta Gölzera. Atentátníci Alois Bauer a Vladimír Blažka byli členy levicového odbojového uskupení Předvoj. Za svůj čin posléze zaplatili po krutém mučení svými mladými životy. Tato kniha připomíná dobu poroby českého národa, které se mnoho obyvatel snažilo čelit i se zbraní v ruce, nepoměrně známější atentát na Reinharda Heydricha z května 1942 tak nebyl zdaleka jediným organizovaným aktem odporu tohoto typu.

Protektorátní společnost se s blížícím koncem války postupně dostávala z apatie. Mnoho různých příznaků ukazovalo, že nacistické okupační správě a Třetí říši už postupně dochází dech. Ať se to týkalo samotného chodu protektorátního zřízení, které se Němci snažili ekonomicky využít na maximum, protože zde byly umístěny důležité zbrojovky a další strategické podniky nezbytné pro pokračování války, tak i tónem režimní propagandy. Nejinak tomu bylo v Brně, kde postupně vzrůstala nervozita místní okupační správy, represivních složek, brněnské německé menšiny, odbojářů i všech ostatních obyvatel. Autorem zpracovaná událost atentátu ze 7. února 1945 následněověřila i mnohé charaktery jejích aktérů či osob do něj skutečně či domněle zapojených.

Zřejmě nejproblematictějším aspektem knihy, za který ovšem autor nemůže, je jen omezené množství dochovaných pramenů. Kdo přesně vydal k atentátu rozkaz, jak důkladně byl zpracovaný, jestli nešlo jen o záměnu v cíli útoku (spekuluje se i o možnosti, že pravým terčem měl původně být nechvalně proslulý kriminální rada brněnské vyšetřovny gestapa Otto Koslowski) a mnohé další nesrovnalosti se tak již nedozvíme. Autor si však dal záslužnou práci s vytěžením všech dostupných pramenů a indicií, které nám minimálně plasticky přibližují celou událost, zejména v rovině dochovaných vyšetřovacích protokolů a jiných přínosných svědectví.

Autor publikaci rozdělil do celkem 17 kapitol s podobnou spíše stručnější délkou, to vše doplněno i o řadu unikátních fotografií protektorátního Brna (například budova velitelství nynější Univerzity obrany lidově nazývaná dle svého tvaru rohlík, kde za války sídlila německá vojenská posádka wehrmachtu). Úvodní kapitoly přibližují kromě představení obou atentátníků také postupně (zejména od roku 1943) se měnící hospodářskou situaci v protektorátu, nakládání s pracovní silou českých dělníků v důležitých továrnách pro vojenské úsilí, včetně rozhodnutí o nuceném nasazení v Německu, zhoršující se zásobování

potraviny, a také praktiky protektorátní policie pravidelně prověřující pevnost víry v konečné vítězství Říše.

Kniha přibližuje i osudy některých osobností odboje navázaných na levicový odboj, případně i brněnskou židovskou komunitu (Kateřina Haftlová, Josef Solař). Po jejich zatčení i nelidské zacházení při výsleších, v káznících a ve vězení. Myslím si, že kdo si tyto pasáže bedlivě přečte, bude mít představu, jak tvrdému a krutému zacházení byli vystaveni všichni, kteří se, jakkoliv postavili a vzdorovali nacistům. Je to důležité pro připomínání historické paměti. Tím, jak odchází poslední pamětníci, je potřeba ji uchovávat zachovaným zobrazením tehdejší neradostné a nesvobodné reality.

V knize je dále obsažen i medailonek o životě cíle provedeného útoku, tedy SS-Hauptsturmführera Augusta Gölzera. Dozvídáme se tak, z jakých poměrů tento důstojník pocházel, jak se vůbec dostal do Brna, o rodinných poměrech (jedno dítě vyženil, což bylo neobvyklé na tu dobu, přičemž 3 děti se mu během války narodily. Gölzer unikl frontovému nasazení a v roce 1944 byl převelen do Brna, kde mu byl přidělen byt v 5. patře v dnešní Nerudově ulici. Právě zde u vchodových dveří proběhl atentát.

Důležité je i vysvětlení, jak vůbec probíhaly odbojové aktivity, základní pravidla konspirace. Postupně ve čtenáři může narůstat povědomí o lidech, kteří se rozhodli vzdorovat a hrozilo jim smrtelné nebezpečí. Zorganizování atentátu na důstojníka SS však bylo i na poměry tehdejšího odboje v protektorátu něco mimořádného. V rámci heydrichiády bylo vyhlášeno stanné právo a tisíce českých vlastenců bylo odvečeno do koncentračních táborů a popravováno včetně rodin. Situace v závěru války byla již odlišná, i tak proběhla vlna represe a vyhlášení stanného práva. Vyšetřovatelé se postupně dostali až ke jménům pachatelů, ti byli zatčeni a mučeni, přičemž byla využita i síť německých konfidentů, vyzrazení ze strany jejich odbojového velitele Vladimíra Tišnovského, který přistoupil na spolupráci s gestapem a vydírání rodinných příslušníků, aby u zadržení asistovali.

Dne 14. dubna 1945 byli na nádvoří Kounicových kolejí oba atentátníci popraveni ranou do týla, což provedl jako akt pomsty přímo Otto Koslowski. Tišnovský byl po válce vyšetřován, ale byl osvobozen v plném rozsahu, ani dopadení Koslowského nakonec nepomohlo osvětlit veškeré otázky, které se s případem pojily. Koslowski byl na základě svého zločinného působení v protektorátu Čechy a Morava odsouzen k jedinému možnému trestu a v květnu 1947 byl popraven na nádvoří věznice krajského soudu v Brně na Cejlu.

Autor se zamýšlel i nad tím, jak je možné, že komunistický režim se tuto významnou událost nepokusil propagandisticky vytěžit, přesnou odpověď už se zřejmě nikdy nedozvíme i když vyšetřovatelé StB se o případ zajímali. Nejpravděpodobnější je, že v případě bylo až příliš mnoho komplikovaných okolností, které by vyvolávaly další otázky, a to zejména u osoby Tišnovského, nešlo by je tak snadno masám vysvětlit. Smutným konstatováním také zůstává, že praktiky komunistických vyšetřovatelů v 50. letech si v mnohém s těmi nacistickými nezdaly a podobné bylo i rozeštvávání lidí mezi sebou a nasazování špiclů a donašečů vytvářejících atmosféru strachu a nedůvěry.

Publikace je zajímavou a čtivou sondou k poznání reálií odbojové činnosti v protektorátu Čechy a Morava zaměřenou na důležitou i když nepřilíš připomínanou a povědomí lidí usazenou událostí v podobě atentátu na důstojníka SS v centru Brna členy levicové odbojové skupiny. Autor tuto kapitolu československých dějin i s patřičným zasazením do dobových reálií a za využití všech dostupných známých pramenů k tématu dokázal na vysoké úrovni čtenářům připomenout a odvedl záslužnou práci.

Tomáš Řepa

FRANZKOWSKI, Daniel: *Die niederschlesische Gemeinde Hussinetz nach dem Zweiten Weltkrieg*. Olonouc: Univerzita Palackého, 2018. 299 s.

S podtitulem Společnost mezi třemi národy vyšla doktorská disertace obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Pojednává o osudech dolnoslezské obce Husinec, která vznikla v polovině 18. století v důsledku emigrace českých protestantů do Slezska, které připadlo v roce 1742 Prusku. Autor, který se zabývá národnostními menšinami v českých zemích, Polsku a Německu, se zaměřil na dosud nezpracované období po druhé světové válce, kdy Dolní Slezsko připadlo Polsku. Čeští protestanti, kteří dosud žili v německém protestantském prostředí se ocitli mezi katolickými Poláky, kteří je považovali za Němce. Část Čechů žijících v okolí Střelína, tzv. Štrálští Češi, byla odsunuta do Německa, jiná skupina reemigrovala do ČSR a jen někteří zůstali a získali polské státní občanství.

Autorův výklad zahrnuje především léta 1945–1958. Ukazuje proces integrace střelínských Čechů do polského prostředí. Snaží se ukázat, jak se změněná situace projevila na jejich identitě, zda se stala smíšenou. Opírá se o materiály uložené v českých a polských archívech i rozhovory s 28 členy českého evangelicko-reformovaného sboru v Husinci či jejich potomky. Ukazuje, že i když polské úřady usilovaly o národnostní homogenizaci státu, paradoxně až do roku 1958 v Husinci v prostředí reformovaných evangeliků česká kultura a tradice sílily.

Knih je rozdělena, včetně úvodu a závěru, do šesti kapitol. Po úvodu následuje pasáž o českém evangelicko-reformovaném sboru v Husinci od 18. do 20. století. Třetí kapitola se věnuje první polovině 20. století, období Výmarské republiky, národního socialismu a druhé světové války. Nacisté přejmenovali Husinec na Friedrichstein. Na konci války došlo k evakuaci a po porážce Německa k návratu obyvatel Husince. Nastalo období polsko-sovětského dvouvládí a nového osídlení Slezska osobami ze středního a někdejšího východního Polska (Kresy).

Autor dále zmiňuje polsko-československý hraniční konflikt a přibližuje vztahy mezi novými polskými osídlenci a českými starousedlíky. Pozornost věnuje také reemigraci střelínských Čechů do ČSR. Čtvrtá kapitola se zabývá osudy církevního sboru v Husinci v letech 1945–1958. Zaměřuje se na integraci a osídlení v nových podmínkách, zejména mladé generace. Přibližuje činnost mateřské školy, základní školy s českým vyučovacím jazykem, církevního sboru, společenského domu a kulturního života v obci. V páté kapitole se zamýšlí nad otázkou, jaká byla vlastně identita zdejších Čechů, ať už starší nebo mladé generace. Cituje jednu z obyvatel vesnice Dolní Poděbrady, která říká, že obec není jen polská, ale i česká, i německá, i polská.

Anotovaná práce obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy, jmenný i místní rejstřík a české, anglické, německé a polské resumé. Její součástí je také 25 příloh, např. seznam osob, které poskytly autorovi interview, seznam obyvatel Husince a Poděbrad v roce 1945, seznam členů církevního sboru v roce 1979, mapu jazykových poměrů v pruském Slezsku z roku 1905–1906 (Dolní Slezsko a Kladsko čistě německé, v Horním Slezsku převaha německého jazyka v Katovicích a Hlivicích), potvrzení o uznání polského občanství, členské legitimace Sociální a kulturní společnosti Čechů a Slováků v Polsku, vysvědčení ze základní školy s českým vyučovacím jazykem v Husinci.

Publikace absolventa Technické university v Saské Kamenici (2010), Evropské university Viadrina ve Frankfurtu nad Odrou (2011) a doktorského studia na Palackého univerzitě v Olomouci (2018) představuje cenný příspěvek k poznání jedné ze zajímavých větví našich zahraničních krajanů.

Jaroslav Vaculík

KONEČNÝ, Karel: *Československá strana lidová v období nastupující normalizace (1969–1972)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, 182 s.

V rámci 50. výročí počátku normalizace vyšla v tomto roce monografie historika Karla Konečného věnovaná tématu vnitřních proměn, kterými si Československá strana lidová v tomto období prošla. Jedná se o autora, který se problematice Československé strany lidové v různých časových obdobích a lokalitách dlouhodobě a erudovaně věnuje společně s dalšími oblastmi zájmu, jako jsou např. dějiny města Litovel v poslední době.

Československá strana lidová podobně jako další subjekty Národní fronty a dokonce i strany, které v ní oficiálně nefigurovaly a snažily se o své obnovení (např. sociální demokracie) prošla během tzv. pražského jara dynamickým vývojem. Pro mnoho dlouhodobě nespokojených členů se zdálo od března a dubna 1968, že ledy se konečně pohnuly a že se daří dostávat do izolace nejzprofanovanější figury z minulosti, jako byl Josef Plojhar a jemu podobní, kteří po únoru 1948 upřednostnili vlastní prospěch před zachováním ideové linie z dob první republiky předsedy Mons. Jana Šrámka. Autor detailně rozplétá rozpoložení a chod vnitřních mechanismů strany v tomto období, zaměřuje se i na konkrétní regiony, zejména krajskou úroveň. Docházelo k velkým nárůstům členské základny, ke skutečnému vzepětí členské základny, a to jak v Praze, tak zejména v tehdejších Jihomoravském a Severomoravském kraji.

I tyto masy byly ve velkém očekávání, jak se bude situace dále vyvíjet, v naději je udržoval i nový styl dravější a mladší generace politiků, někteří vzešli z líhně „mladých lidovců“. Objevila se i nová periodika psaná zcela odlišným upřímnějším jazykem než dosavadní plná floskulí a donekonečna se opakujících frází zejména o věčném bratrství se SSSR. Naopak se také hlásili o slovo členové, kteří prošli komunistickou perzekucí v 50. letech a toužili nejen po právní, ale i politické a faktické rehabilitaci. Jak všichni víme, tento obrodný proces zastavila okupace vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Na novou situaci a mocenské rozpoložení výrazně ovlivňující i Národní frontu pozvolna navazovaly další změny v Československé straně lidové, autor šel ve svém výzkumu zejména k vysvětlení, jak na sebe navazovaly jednotlivé normalizační kroky.

Symbolický počátek procesu normalizace ve státě je spjatý především s nástupem Gustáva Husáka do čela KSČ v dubnu 1969. Národní fronta a všechny její členské organizace na dalších 20 let však už poměrně záhy po počátku okupace začaly vycházet ze závěrů usnesení plenárních zasedání ÚV KSČ, což se stalo i závaznou normou. Již v prosinci 1968 byl přijat na zasedání Národní fronty její status, který podtrhoval vedoucí úlohu KSČ a konstatoval, že Národní fronta je uzavřený systém politických stran a společenských organizací. Rozvolnění, které se rýsovalo před okupací, bylo negováno, celý systém jakoby ustrnul a zůstal zakonzervován.

Josef Plojhar se dokonce snažil o návrat na výsluní provázený mnoha odmítavými reakcemi členské základny a byla mu přidělena funkce čestného předsedy strany, nakonec však zůstal na vedlejší koleji, protože i představitelům KSČ bylo jasné, že by jeho úplné vzkříšení nadělalo více škody než užitku. Naopak rozhodující podporu nejvyšších funkcionářů KSČ získala mocenská skupina řízená Rostislavem Peterou a Rudolfem Rejhonem, kteří dlouhodobě spolupracovali s bezpečnostními složkami, ty následně dohlížely na chod ústředního, krajských a okresních sekretariátů. Důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat, mnoho řadových členů postupně začalo řady Československé strany lidové opouštět. Na sjezdu strany v červnu 1972 byl proces konsolidace a normalizace symbolicky završen. Autor zde svoji monografii zakončuje poslední kapitolou. Práce rozdělená celkem do šesti kapitol je doplněná rozborem pramenů, stručným úvodem a o něco obsáhlejším shrnujícím závěrem, je přehledná a čtivá.

Publikace je zajímavým a přínosným příspěvkem a sondou k pochopení vnitřního života stran, které prošly v 60. letech překotným vývojem, pražské jaro mnoho lidí vedlo k přesvědčení, že mohou život v zemi nějak skutečně ovlivnit a začali se více angažovat, sovětské tanky této iluzi udělaly rychlý konec. Členská základna lidovců po prudkém nárůstu začala stagnovat a posléze vlivem vnitřního umrtvení strany nadiktovaného komunisty provázeného dosažením výhradně loajálních a prověřených kádrů do čela Československé strany lidové dokonce začala klesat. Autor tuto kapitolu československých poválečných dějin na solidní úrovni čtenářům, zdaleka nejen z řad odborné veřejnosti, pomáhá připomenout.

Tomáš Řepa

Wiadomości Historyczne z Wiedzą o Społeczeństwie. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019. 300 s.

Pod vedením předsedy redakční rady předního polského didaktika dějepisu Jerzego Maternického a za redakce vedoucího redaktora Stanisława Roszaka z Toruně a jeho zástupkyně Danuty Konieczki – Śliwińskiej z Poznaň vychází v nákladu dva tisíce exemplářů polský časopis pro učitele dějepisu a občanské výchovy (*Nauka o społeczności*). Obsahuje nejen stati věnované didaktice dějepisu a občanské výchovy, ale i studie z historie starší i novější. V naší anotaci chceme upozornit nejen na existenci časopisu, jehož pendant v České republice chybí, ale i na historické studie z moderních dějin v něm publikované.

V prvním letošním čísle Tomasz Krzemiński píše o pašeráctví na prusko-ruské hranici v 19. a na počátku 20. století, přičemž upozorňuje, že kapitál na jeho provádění měli především Židé. O polsko-francouzských konfliktech v hospodářské oblasti v meziválečném dvacetiletí (1918–1939) se rozepsala Anna Ambrochowicz-Gajownik a položila si otázku, zda nad Seinou nebylo Polsko považováno za polokolonii. Tomasz Ceran se věnuje tzv. pomořanskému zločinu v roce 1939, kdy nacisté zabíjeli nejen polskou inteligenci, ale i rolníky a dělníky a také tamní Židy. O lyceu ve volyňském Křemenci v obnoveném Polsku (1920–1939) píše Ewa Danowska. Lyceum navazovalo na Volyňské gymnázium založené v roce 1805 a bylo kulturním centrem celé Volyně.

Druhé letošní číslo přináší stať Pawła Hamery o polském hraběti Edmundu Strzeleckim, který pomáhal v letech 1847–1849 Irům v době tamního Velkého hladu. Počátky britského tisku přiblížila Natalia Olszewska, která upozornila na vliv britských tiskových magnátů, např. lorda Rothemera, na politickou scénu a veřejné mínění. Britský tisk uvítal mnichovskou dohodu jako velký úspěch premiéra Chamberlaina, který zajistil světu mír. Podpora tisku vládě poklesla až po okupaci ČSR v březnu 1939, kterou Hitler mnichovskou dohodu porušil. Kamil Gofron se zaměřil na vliv postkomunistických elit na podobu ekonomiky v Československu, Polsku a na Ukrajině. Kupónová privatizace v Československu je údajně považována za kupónovou krádež. Paměti polského spisovatele Aleksandra Fredry na Napoleona Bonaparta, které vyšly v roce 1917, připomíná Joanna Gołębowska. Rozhovor Artura Ryszarda Jęcka s toruňským průvodcem Pawłem Bukowskim přibližuje pobyt zajatců v Toruni za 2. světové války a v prvních letech komunismu.

Ve třetím čísle najdeme studii Marka Białokura o prezidentu USA Thomasu Woodrow Wilsonovi a jeho roli při znovuzískání polské nezávislosti v roce 1918. Autor mimo jiné uvádí, že Józef Piłsudski nepatřil k apologetům amerického prezidenta. O politice německých okupantů vůči norským Židům v letech 1940–1945 píše Magda Gawinecka-Woźniak. Zatímco Quislingova vláda spolupracovala při deportacích norských Židů, dánská vláda 95 % tamních

Židů zachránila. Osudy polských letců po 2. světové válce se zabývá Piotr Rapiński. Lépe se měli ti, kteří zůstali na Západě, zatímco ti, kteří se vrátili do vlasti, se často ocitli ve vězeních polského Úřadu bezpečnosti (UB). Setkání studentů s bývalým vězňem koncentračního tábora v Osvětimi-Březince Kazimierzem Smoleniem přibližuje Magdalena Zawadzka. Situaci v Jugoslávii za vlády Josipa Broze-Tita ukazuje Sławomir Lucjan Szczesio, který se zaměřuje především na konflikt Tita se Stalinem, jenž srovnává se střetnutím Davida s Goliášem. Jako zajímavý doplněk výuky dějepisu označuje Katarzyna Torgosz inzeráty z polského denního tisku v 50. a 60. letech 20. století.

Čtvrté číslo je věnováno kartografii ve výuce dějepisu od středověku do 20. století. Z dalších statí zaujme studie Mariusze Sawického o náboženském vyznání ministerských úředníků ve Velkoknížeství litevském v 17. století, kdy ovšem dominovali katolíci. Devět nezapomenutelných dní je název článku Krysztofa Tarki o referování polského emigrantského tisku o návštěvě Jana Pavla II. v Polsku v červnu 1979.

Páté číslo časopisu je uvedeno statí Marka Białokura o diplomatickém zápasu o polské hranice na pařížské mírové konferenci v roce 1919. Autor vyzdvihuje roli Romana Dmowského, který vystoupil 29. ledna 1919 před Radou deseti jako představitel Polského národního výboru v zastoupení premiéra a ministra zahraničí Ignace Jana Paderewského, jenž byl ještě v Polsku. Vystoupení Dmowského před Thomasem Woodrow Wilsonem, Georgem Clemenceau a Davidem Lloydem Georgem trvalo pět hodin a zaměřilo se především na stanovení hranic obnoveného Polska. Mimo jiné tvrdil, že Poláci tvoří většinu obyvatel pruského Slezska (údajně 90 %). O činnosti Polské likvidační komise v Krakově v roce 1918, jejímiž členy byli haličtí poslanci zemského a říšského sněmu, píše Piotr Hapanowicz. Komise měla přenést státní moc na území Haliče do polských rukou. Českých dějin se dotýká článek Karoliny Górské o přístupu KSČ k státnímu svátku 28. října.

Můžeme shrnout, že časopis přináší učitelům dějepisu v Polsku řadu zajímavých a podnětných informací, což nepochybně povede ke zkvalitnění výuky tohoto předmětu.

Jaroslav Vaculík